

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра зарубіжної літератури

**Жанрові особливості роману
«Балада про співочих пташок і змії» Сюзанни Коллінз**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «бакалавр»
студентки IV курсу
спеціальності
«Зарубіжна література та англійська мова:
теорія і методика навчання»
Пекалюк Каріни Геннадіївни

*галузь 01 – Середня освіта / Педагогіка
спеціальність – 014.02 Середня освіта*

Науковий керівник:
к. філол. н., доц. Любарець Н.О.
Рецензент:
к. філол. н., доц. Стороха Б.В.

Допущено до захисту

Протокол засідання кафедри № ____ від _____

Завідувач кафедри _____ проф. Мірошніченко Лілія Ярославівна

Київ — 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЖАНРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ АНТИУТОПІЧНОГО РОМАНУ В ЛІТЕРАТУРІ ХХ-ХХІ СТ.	7
1.1. Генеалогія жанру «антиутопія» та його класичні риси	7
1.2. Моделі феміністичного прочитання жіночої літератури	11
1.3. Антиутопічний літературний дискурс у «жіночій прозі»	15
1.4. «Голодні ігри» як приклад сучасної підліткової антиутопічної жіночої прози	20
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ 2. ОЗНАКИ ПОЛЖАНРОВОСТІ ТА ХУДОЖНІ ДОМІНАНТИ РОМАНУ «БАЛАДА ПРО СПІВОЧИХ ПТАШОК І ЗМІЙ» СЮЗАННИ КОЛЛІНЗ	24
2.1. Маніпулятивні стратегії тоталітарного суспільства в романі.....	24
2.2. Андрогінність як характерна ознака персонажів роману.....	29
2.3. Інтертекстуальний та інтермедіальний дискурси роману	32
Висновки до другого розділу	37
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ «БАЛАДИ ПРО СПІВОЧИХ ПТАШОК І ЗМІЙ» СЮЗАННИ КОЛЛІНЗ	38
3.1. Проблема вибору художніх творів для читання в закладах загальної середньої освіти	38
3.2. Освітній потенціал роману С. Коллінз «Балада про співочих пташок і змії»	40
Висновки до третього розділу	42
ВИСНОВКИ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	50
Додаток А. Спільні та своєрідні ознаки утопії й антиутопії.....	50
Додаток Б. Відмінні риси утопії й антиутопії	51
Додаток В. Спорідненість балади В. Вордсворта та роману С. Коллінз	52
Додаток Г. План-конспект уроку позакласного читання	53
Додаток Д. Кроссенс-знайомство з творчістю Сюзанни Коллінз	58
Додаток Е. Ребус «Балада».....	59
ABSTRACT	61

ВСТУП

У літературному процесі XXI століття все більшої популярності набуває жанровий різновид художньої літератури – young adult fiction (художня література для підлітків), яка захоплює не лише юних читачів, а й дорослих. Автори сучасних модельних і навчальних програм із зарубіжної літератури для закладів загальної середньої освіти, рекомендованих Міністерством освіти і науки України від 2022 р., вчасно відреагували на розвиток цього жанру, включивши до програми такі твори, як «Кава з кардамоном» Й. Ягелло, «Кораліна» Н. Геймана, «Провина зірок» Дж. Гріна, «Маркус і Діана» Кл. Гагерупа тощо. Знайомство із здобутками сучасної літератури допомагає зацікавити учнів у читанні загалом, а у поєднанні з класичною літературою – залучити їх до подальшої літературознавчої роботи. Новітня проза найчастіше відображає актуальні події та тренди в соціумі, що дозволяє підліткам виробити власне ставлення до піднятих питань, а також переосмислити глобальні суспільні проблеми, як-от: технологізація та інформатизація, екологічні лиха, економічні кризи, загрози пандемій, забруднення космосу, перенаселення тощо.

Фентезі, детективи, горор, графічні романи – це різновиди літератури для підлітків, які були окреслені як найпопулярніші серед молоді в 2000-х роках [28]. Однак особливості цільової аудиторії спонукають сучасних авторів писати твори, в яких піднімаються та поєднуються проблеми самовизначення, стосунків, сексуальності, самоідентичності (ці теми допомагають молоді краще зрозуміти світ дорослих і віднайти своє місце в ньому), використовуючи фабулу, що може зацікавити читачів. Саме тому розмивання жанрових меж, посилення синтезу літературних жанрів, супротив літературним нормам і стандартам є характерними особливостями сучасної підліткової прози.

Фантастичні пригодницькі романи, які донедавна моделювали утопічне життя (наприклад, «Мандри Гуллівера» Дж. Свіфта), а також класичні

антиутопії ХХ століття (як то, «1984» Дж. Орвелла) створили підґрунтя для зображення в підлітковій літературі неідеального світу, щоб привернути увагу молоді до соціально-політичних проблем, зокрема бідності, насилля, тоталітаризму, гендерної нерівності тощо. Своєрідність антиутопії може надихати молодь діяти проти соціальної несправедливості, а також розширювати їхній світогляд та формувати моральні переконання.

Найбільш відомі антиутопії для підлітків синтезують декілька жанрів водночас, наприклад, екологічний, науково-фантастичний, апокаліптичний роман тощо. Представниками такого феномену в підлітковій літературі ХХІ століття можна вважати такі твори: «Бігун у лабіринті» Джеймса Дешнера, «Дивергент» Вероніки Рот, «Неймовірно сумна правдива історія кохання» Гарі Штейнгарта, «Першому гравцеві приготуватися» Ернеста Клайна та інші.

Позаяк представниками класичної антиутопії, як і утопії, вважалися письменники-чоловіки, феміністичний рух у літературному процесі позначився на розвитку і цього жанру. Найвідоміший роман-антиутопія «Оповідь служниці» (1985) Маргарет Етвуд став початком для зображення жіночого бачення навколишнього світу, залучення читачів до проблеми гендерної нерівності та соціальної несправедливості щодо представниць жіночої статі в прозі.

У підлітковій літературі визначною письменницею-феміністкою є Сюзанна Коллінз, яка прославилася завдяки екранізованій трилогії «Голодні ігри». Унікальність цього твору полягає в жанровій модифікації підліткового роману, зображення протагоніста-дівчини як бунтарки та борчині за рівність і справедливість. У 2021 році С. Коллінз опублікувала «Баладу про співочих пташок і змій», що є приквелом до циклу романів «Голодні ігри». Історія в цьому творі розгортається за 64 роки до основних подій трилогії. Істотні зміни в образній системі, хронотопі та інші особливості нового твору здивували читачів і літературних критиків.

Зважаючи на популярність і зростання питомої ваги жіночої прози в сучасному літературному процесі, **актуальність дослідження** полягає у зверненні до твору, що провокує розмиванням жанрових меж та одночасним збереженням гострих питань сьогодення. Антиутопічна література знаходиться на вершині читацької зацікавленості, що позитивно впливає на друк нових авторів цього жанру – з їхньою появою збільшується і кількість нових жанрових модифікацій сучасного роману, наприклад, апокаліптично-антиутопічний, воєнно-фантастичний тощо. Відповідно нам необхідно дослідити художні особливості роману «Балада про співочих пташок і змій» Сюзанни Коллінз.

Цей твір ще не був проаналізований крізь призму вивчення його жанрової природи, що зумовлює **новизну нашого дослідження**.

Мета бакалаврської роботи полягає в проясненні природи синтезу жанрів у сучасній підлітковій літературі жіночого авторства.

Для досягнення поставленої мети, нам потрібно виконати **завдання**:

- 1) вивчити історію виокремлення антиутопії як жанру з її класичними рисами;
- 2) дослідити специфіку антиутопічного дискурсу в жіночій прозі;
- 3) з'ясувати природу взаємодії епічного та ліро-епічного у романі;
- 4) визначити специфічні жанрові риси й домінуючі проблеми жіночої антиутопії «Балада про співочих пташок і змій» С. Коллінз;
- 5) змодельовати урок позакласного читання з вивчення цього роману із залученням елементів жанрового аналізу.

Об'єктом дослідження постає роман «Балада про співочих пташок і змій» Сюзанни Коллінз.

Предметом дослідження є художні особливості та жанрові модифікації в сучасній підлітковій літературі.

Матеріалом дослідження слугує також і роман С. Коллінз «Голодні ігри».

У дослідженні застосовано комплексну методологію, що залучає елементи жанрології, феміністичної критики, гендерних студій в літературознавстві, компаративістики, інтермедіальних студій та інтертекстуальності.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що результати можна використовувати на уроках позакласного читання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти та під час підготовки до семінарських курсів із історії зарубіжної літератури в закладах вищої освіти.

Апробацію роботи було здійснено на круглому столі «Вони пишуть для дітей: твори для дітей і підлітків у фокусі сучасних літературознавчих студій» під час конференції «Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи», яка відбулася у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка 6 квітня 2023 р. Була виголошена доповідь «Андрогінна жіноча проза для підлітків (на матеріалі роману Сюзанни Коллінз «Балада про співочих пташок і змії»)». На основі виступу на конференції були опубліковані тези у збірнику VII Всеукраїнських наукових читань за участю молодих учених «Філологія XXI століття: нові дослідження і перспективи» (Київ, 2023). Матеріали виступу частково використані у підрозділі 2.2.

РОЗДІЛ 1. ЖАНРОВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ АНТИУТОПІЧНОГО РОМАНУ В ЛІТЕРАТУРІ ХХ-ХХІ СТ.

1.1. Генеалогія жанру «антиутопія» та його класичні риси

Термін «антиутопія» (англ. dystopia, anti-utopia) вперше було використано британським філософом й економістом Дж. С. Міллем 1868 р. у промові щодо соціально-політичного стану Ірландії, де він використав його задля критики уряду: «Називати наш уряд утопістами, мабуть, надто хвалебно, тому краще називати їх антиутопістами чи какотопійцями. Те, що зазвичай називають утопією, є чимось надто хорошим, аби стати практичним; водночас, те, чому сприяє уряд, є надто поганим, аби бути практичним» (тут і далі переклад наш – К.П.) [31, с. 248]. Завдяки протиставленню цих двох понять, йому вдалося початково розмежувати основну концепцію утопічного та антиутопічного світобачення. Посилаючись на промову Дж. С. Мілля, Оксфордський словник англійської мови описав антиутопію наступним чином: «...уявне місце чи стан, у якому все набагато гірше, ніж у реальності; антонім до слова «утопія»» [26]. Відтак слово «антиутопія» було вперше використано і визначено як протилежне поняття «утопії», тому останнє слід розглянути детальніше.

Етимологія утопії сягає доби Відродження, коли англійський письменник Томас Мор у 1516 р. змодельовав концепцію ідеального суспільного устрою на острові Утопія в однойменному романі, створивши у такий спосіб підґрунтя для розвитку утопії як літературного жанру. У передмові до українського видання роману Йосип Кобів зазначив: «Поштовхом для написання першої книги «Утопії» послужив удумливий і критичний аналіз англійської дійсності та громадянський біль з приводу соціальної несправедливості, яка панувала тоді в Англії. Для другої книги зразок комуністичного суспільства Мор знайшов у діалозі Платона «Держава», на який він не раз посилається в своєму творі з тією, однак, різницею, що у Платона немає соціальної рівності, притаманної «Золотій

книжечці», в той час як соціальна рівність і рівність політичних прав громадян стали невід’ємними атрибутами всіх пізніших утопічних романів» [14, с.17].

Й. Кобів також виділив ознаки «ідеальності» створеного утопічного світу

Т. Мора, що важливі для подальшого дослідження, а саме:

1. безкласове суспільство соціальної рівності;
2. відсутність приватної власності: земля, будинки, вся продукція – всенародне добро, обмеження використання чи споживання якого для всіх однакові;
3. контроль використання всього людського надбання;
4. гендерна рівність – чоловіки та жінки мають однакові права та обов’язки;
5. загальнообов’язкова трудова повинність із шестигодинним робочим днем;
6. політичний устрій – демократія;
7. освіта доступна кожному;
8. релігійна терпимість щодо різних вірувань [14].

Водночас в «Утопії» є закономірності суспільного устрою, які суперечать вище зазначеним, а саме:

- фізична праця не є обов’язковою для службових осіб, правителя й учених – у цьому виявляється класовий розподіл;
- правитель обирається один раз і довічно, незважаючи на те, що інших службових осіб можна переобирати завдяки демократії;
- відсутність технічного прогресу через орієнтацію на сільське господарство та ремісничі майстерні, відтак освіта не розвивається;
- рабовласництво.

Наявність таких розбіжностей у законах досконалої системи Томаса Мора викликало зацікавленість істориків, філософів, літературознавців у подальших дослідженнях суспільної думки щодо утопізму та його походження. Наприклад, Грегорі Клайс стверджує, що ідея протиставлення досконалого світу виникла задовго до Томаса Мора, наприклад, антитеза раю та пекла в християнській традиції [22]. Це твердження також підтримується

українським дослідником Валентином Бушанським, який досліджуючи утопічне мислення у європейській культурі, дійшов висновку, що до початку XIX століття захоплення людства утопічною літературою та її ідеями було наслідком впливу християнства, яке протиставляє «гріховний світ» і «втрачений рай». Цей феномен був проявом пошуку ідеального суспільно-політичного устрою, однак абсолютно неможливого. З другої половини XIX століття, на думку В. Бушанського, суспільство почало вбачати в утопічних творах образи потенційно можливих змін, проте ніхто не вірив, що вони змінять світ на краще, відтак зароджується антиутопічне бачення [3].

Вище згадана концепція «раю та пекла» доводить, що людство уявляло картину кращого світу з давніх часів, але вони також усвідомлювали ймовірність майбутнього, яке може бути гіршим, ніж тогочасне. У XVIII ст. позитивна віра суспільства у перевершення здібностей людства і досконалості світу викликала появу альтернативи утопічним творам, що мали сатиричний підтекст. За словами Гр. Клайса, «...більшість літературних утопій того періоду пропонували дзеркало, у якому людина бачила не відображення своїх сильних і слабких сторін, а лише дуже спотворений образ людства» [22, с. 147]. Прикладом сатири щодо утопічного світобачення може бути фантастичний роман Джонатана Свіфта «Мандрі Гуллівера», у якому письменник демонструє і утопічний устрій країн, у яких побував (наприклад, гуїнгніми не мають слів у своїй мові, які означали б негативні прояви людського ества: «ревність», «заздрість», «омана» тощо – їм притаманні лише доблесні почуття), і антиутопічний (вічне протистояння між Ліліпутією та Блефуску). Можна зазначити, що у творі Дж. Свіфта простежується глузування над утопічним світобаченням завдяки запереченню існування ідеального як такого.

Зі зростанням песимістичних настроїв у XX ст. спричинених наслідками трагічних історичних подій, масштабних промислових і наукових досягнень, висміювання утопічних творів переростало у значно більший феномен –

експериментування з ідеальним світом, яке зображувалося як трагедія людства, окреслюючи усі негативні наслідки такої суспільної моделі. І. Помазан визначає це так: «Коли прекрасний сон про майбутнє став перетворюватися на жахіття, народився жанр роману-попередження – антиутопії» [16, с. 229].

Наукові праці зарубіжних і вітчизняних літературознавців, істориків і філософів, як-от: Л. Мамфорда, О. Ніколенко, М. Гріні, Ю. Ковбасенка, А. Кросса тощо, пропонують різні визначення антиутопії та досліджують проблематичне питання: чи дійсно антиутопія – це абсолютна антитеза утопії. Проаналізувавши класичні приклади літератури ХХ ст. («Який чудесний світ новий!» О. Гакслі, «1984» Дж. Орвелла, «451 градус за Фаренгейтом» Р. Бредбері тощо), А. Соловйова наголошує на тому, що автори цих художніх творів прагнули розкрити страшні наслідки намагань утілити в життя певний раціональний проєкт утопії. Антиутопічні суспільно-політичні моделі призводять до диктаторства та тоталітаризму в утопічному світі як умовний прогноз майбутнього [33]. Відтак, схиляємося до того, що класична утопія концентрується на демонстрації позитивних рис описаного в творі суспільного устрою, а антиутопія викривляє ідеал суспільного становища, прагне виявити його негативні риси, що стає можливим завдяки точці зору автора чи оповідача, а також доводить ірреальність досконалого світу.

Зважаючи на етимологічний і смисловий зв'язок утопії та антиутопії, ми дослідили роботи О. Ніколенко та Г. Давиденко щодо жанрових аспектів формування антиутопії, з'ясувавши, що ознак антиутопії як самостійного жанру більше ніж спільних [8]. Узагальнені дані представлені в таблицях (див. Додаток А, Додаток Б).

Звертаючи увагу на те, що природа обох жанрів є «міфологічною» та ґрунтується на художній моделі ідеального суспільства, Г. Давиденко стверджує, що фантастика складає основу поетику антиутопії, виконуючи дві функції:

1. фантастичні ситуації дозволяють розкрити недосконалість існуючого порядку;
2. показує негативні наслідки тих чи інших суспільних процесів [8].

Спершу антиутопісти намагалися розвінчувати ідеальність утопічного світу, однак згодом автори почали за допомогою фантастики передбачити розвиток суспільства в майбутньому, спираючись на аналіз реальних суспільних процесів. Відтак, важливою ознакою таких творів стає попередження про небезпечні наслідки моделювання певного державного устрою, що передбачає взаємопроникнення жанрів, зокрема історичного, фантастичного роману та роману-попередження [8].

Отже, головною особливістю, яка виокремлює утопію й антиутопію серед інших жанрів є моделювання певного типу державного устрою, дослідження стану людини, її відносин з іншими в тих чи інших умовах, а ключовою відмінністю – ставлення автора чи оповідача до змодельованого. Водночас, зважаючи на своєрідність фантастики як головного засобу заперечення утопічної мрії, можемо виокремлювати ознаки й інших жанрів у межах одного твору. Розглядаючи найвизначніші зразки утопії та антиутопії («Який чудесний світ новий!» О. Гакслі, «1984» Дж. Орвелла, «451 градус за Фаренгейтом» Р. Бредбері тощо), можемо стверджувати, що перераховані ознаки є спільними для більшості творів, написаних письменниками-чоловіками, які й заклали основи класичної форми цих літературних жанрів.

1.2. Моделі феміністичного прочитання жіночої літератури

Поняття «жіноча поезія» та «феміністична критика» почали активно вживатися в літературознавстві у другій половині ХХ ст., оскільки цей період характеризувався розвитком демократії, гуманності та толерантності в тогочасному суспільстві, а жіноча діяльність дедалі більше опановувала всі сфери життя, зокрема мову та літературу [27].

Передумови розвитку феміністичної критики сягають часів Стародавньої Греції, наприклад, творчість Саффо, п'єса Арістофана «Лісістрата» (у якій зображено жіночий хор, що фізично та інтелектуально перевершує чоловічий; жінок, що використовують красу свого тіла задля припинення війни) тощо. Упродовж віків кількість жінок-письменниць збільшувалася, а разом з тим – з'являлися відомі представниці жіночої прози, як-от: Христина Пізанська (Франція, Середньовіччя) Катрін Де Рош (Франція, Відродження), Мері Волстонкрафт (Англія, Просвітництво). У своїй монографії літературознавець, перекладач і поет М. А. Р. Хабіб характеризує ХІХ століття як зародження активного феміністичного руху в художній прозі, а також початок популяризації письменниць-жінок не лише на теренах Європи, а й в Америці (Джейн Остін, Шарлотта Бронте, Джордж Еліот, Емілі Дікінсон) [27].

Представниці жіночої статі упродовж багатьох століть були позбавлені освіти, фінансової незалежності, підтримки суспільства у спробах художнього письма, однак зображення жінки у чоловічій літературі в образі богині, музи, повії, дружини чи матері було невід'ємним засобом увічнення гендерної ідеології. Лише з боротьбою жінок у ХХ столітті і за політичне рівноправ'я, і за припинення стигматизації, виникає феміністична критика, яка охопила широкий ряд проблем у літературознавстві, зокрема визнання і включення внеску жінок в історію літератури; дослідження жіночої літературної традиції; психоаналіз поняття «сексуальності» та статевих відмінностей; заперечення теорії, що епос як літературний рід втілює чоловічі цінності (героїзм, авантюризм, патріотизм), а лірика – жіночі (емоційність, тілесність, драматизм) тощо [27].

Т. Бовсунівська, розглядаючи феміністичну літературну критику як призму жанрології, визначає її мету як переоцінку класичного канону «великих літературних текстів» з погляду жіночого авторства, жіночого читання, а також жіночих стилів письма. У своїй праці «Теорія літературних

жанрів» вона охарактеризувала метод аналізу жіночої літератури запропонований Е. Шовалтер під назвою «гінокритика». Головна відмінність гінокритики полягає в тому, що у феміністичній критиці літературознавці досліджують гендерні стереотипи та патріархальні сексуальні коди в історії чоловічої прози, а гінокритика відмовляється від простої адаптації патріархальних літературних теорій і моделей, а конструює нову модель літературного дискурсу на жіночому досвіді й переживанні [2]. У словнику гендерних термінів це поняття визначене у такий спосіб: «Гінокритика зосереджується на постаті жінки-письменниці й шукає конструктивні засоби для аналізу жіночої літератури» – відтак жінка постає не читачкою чоловічих текстів, не «жінкою-як-знак» в історичному чи суспільному контексті, а створює свою власну теорію [19].

Гендерна дослідниця та українська літературознавиця Віра Агеєва, досліджуючи проблему гендерного аналізу художніх творів і враховуючи індивідуально-психологічну проблематику, панівні ідеї патріархальної ідеології, наголошує на тому, що багато літературознавчих термінів й узагальнень насправді описують і відбивають лише чоловіче сприйняття, чоловічий досвід і стандарт. Вона визначає два тексти Вірджинії Вулф, а саме «Власний простір» (1929 р.) і «Три гінеї» (1938 р.) ключовими для розвитку феміністичної літературної критики [1]. Розглядаючи есе «Власний простір» В. Вулф, можна виокремити головний парадокс твору, який полягає у тому, що «жінки ніколи не писали книжок про чоловіків» [5, с. 74-75]. Письменниця піднімає проблему відсутності жіночої традиції в літературі: «Всі ці сторіччя жінки служили збільшувальним склом, яке здатне магічно збільшити чоловіка удвічі всупереч його природним розмірам. <...> Хіба чоловік може судити, цивілізувати суспільство, творити закони, писати книжки, вишукано вдягатись і просторікувати на бенкетах, якщо він не побачить себе за сніданком і за обідом щонайменше удвічі більшим, аніж насправді?» [5, с. 74-75]. Відтак англійська феміністка наголошує на тому, що в чоловічій традиції, жінка

постає лише «дублером» і письменники-чоловіки не «нагороджують» персонажів-жінок реальними можливостями, цінностями та вчинками. Окрім того, Марта Госовська звертає увагу на те, що В. Вулф неодноразово наголошувала на тому, що образ жінки в літературі – це найважливіша форма соціалізації, адже персонажі завжди постають для читачів прикладами для наслідування і визначають єдину прийнятну версію поведінки, зокрема жіночої, її покликання, прагнень і сподівань. Цю форму потрібно деконструювати, оскільки в художній літературі ХІХ століття панували теми одруження жінки, сімейного життя як єдиний показник реалізованості в суспільстві або змарнованості особистого потенціалу [6].

Аналізуючи праці Симони де Бовуар, Віра Агєєва стверджує, що французька письменниця намагалася зосередитися не на проблемі дискримінації жінок в соціально-політичному та економічному аспектів, а на феномені жіночого в культурі, аналізуючи концепцію суб'єктивності. С. де Бовуар, опираючись на екзистенціалістську діалектику «Я» та «Інших» Сартра, стверджує, що жінка в патріархальному суспільстві позбавлена екзистенційної повноти і свободи вибору (людина завжди є тим, що вона сама обирає), бо це б утверджувало її незалежність поряд з іншою статтю: «Жінку характеризує те, що відрізняє її від чоловіка, але не навпаки: він – головний, вона – другорядна. Він – Суб'єкт, він – Абсолют. Вона – Інша». Особливо екзистенційна проблематика проявляється у темі самотності, яка інтерпретується письменницями як приречене кохання через неможливість «нової» жінки вибудувати діалог із чоловіком, якому властива патріархальна свідомість [1].

Проблема чіткого окреслення жанрових особливостей жіночої прози стоїть гостро і дотепер. З огляду на різноманітні змістовні лінії у феміністичній літературі, літературознавиця Тетяна Шарова спробувала класифікувати типи жіночої прози на ідейно-тематичному рівні та за художньо-естетичними ознаками:

1. **феміноцентричний** – розкриття концепції особистості жінки не як «маленької» людини, а неординарної, творчої особистості, яка бореться із несправедливим патріархальним світом; прагне не до «знищення» чоловічої статі, а рівноправ'я та гармонійного співіснування, де немає екзистенційної проблеми «суб'єкта» та «іншого»; захищає свою гідність і має власні високі моральні цінності;
2. **андрогінний** – розкриття ідеологічних, психологічних, морально-етичних конфліктів через постать «маленької» людини; роздуми жінки-автора про сенс життя, силу та слабкість, призначення людини тощо; наявність психологічного підтексту без вираження авторської світоглядної позиції; ліро-епічне світосприйняття;
3. **квазі-жіночий** – іронізація стереотипів про жінок через зображення образу жінки очима чоловіків; використання кліше та засобів комічного, як-от: сатири, іронії, карикатури; персонажі не розвиваються духовно; стійкий бінаризм жіночого [18].

Отже, специфіка феміністичної літературної критики полягає у тяжінні до виокремлення жіночої прози як літературної традиції, що має яскраво виражені художні особливості, зокрема підкреслення жіночої ідентичності, затвердження образу жінки як рівного чоловічому, психологізм і моделювання феміністичного світогляду тощо. Аналізуючи різноманітні підходи до виокремлення поняття «жіночої прози», феміністичної проблематики та зображення жіночих типів у літературі, у ході дослідження ми будемо опиратися на екзистенціалістську діалектику «Я» та «Інших» Сартра (видозмінену С. де Бовуар), метод гінокритики Е. Шовалтер і класифікацію жіночої прози Т. Шарової.

1.3. Антиутопічний літературний дискурс у «жіночій прозі»

Оскільки антиутопічні твори відображають не лише критику негативної, насильницької моделі суспільної системи, а й актуальні соціально-філософські

проблеми, пов'язані з певним історичним періодом і розвитком суспільства, фемінізм як рух за права та можливості жінок стає помітним явищем у літературному процесі ХХ століття.

Творчість канадської письменниці Маргарет Етвуд, зокрема роман «Оповідь служниці», прийнято вважати прикладом класичної жіночої антиутопії, оскільки літературними героями її прози виступають сильні жінки, які прагнуть подолати відчуження суспільства і знайти в ньому власне гідне місце. Тетяна Шинкар, досліджуючи образи в романі «Оповідь служниці», детально описує прошарки жіночого суспільства, розподіляючи їх на три типи:

1. жінки, які перебувають у повному підпорядкуванні держави та її законів – Марти (господині, незаможні та невливові жінки), Дружини (жінки Командорів) та Тітки (релігійні фанатички, виховують майбутніх Служниць);
2. жінки, які частково підкорені, тобто вони не задоволені своїм становищем, але ними керує страх – Служниці (породіллі дітей Командорів), Нежінки (феміністки), повії;
3. жінки, які повністю нехтують державними порядками, не підкорились новій владі [20].

Зважаючи на розподіл усіх жінок роману до різних суспільних прошарків, можемо стверджувати, що основним конфліктом у романі-антиутопії М. Етвуд є трагічні відносини жіночої особистості та системи – тоталітарний режим висуває численні звинувачення, наприклад, в порушенні святості шлюбу. Звертаючись до згаданої у підрозділі 1.2. концепції суб'єктивності, в романі Дружини умовно наділені владою, оскільки контролюють усе, що відбувається вдома, однак вони як «друга стаття» не мають права рівнятись до чоловіка: Командор – це Суб'єкт і Абсолют, а Дружина – інша. Усі інші прошарки жіночого суспільства позбавлені будь-якої свободи вибору, оскільки їхню долю вирішує перш за все фізіологічна можливість народжувати та матеріальне становище чоловіка. Відтак,

запропонована С. де Бовуар феміністична концепція екзистенційної повноти не може бути реалізована в суспільстві з тотальним пануванням патріархату в Галаад.

Новаторкою, на думку Пітера Стіллмана, в жіночій антиутопічній прозі стала одна з найвідоміших афроамериканських письменниць, Октавія Батлер (1947-2006) [35]. Вона створила цикл романів «Притча», який включає «Притчу про сіяча» (1994) і його продовження – «Притчу про таланти» (1999). Ці твори синтезують декілька різновидів роману одночасно: і апокаліптичний, і науково-фантастичний, і утопічний, і екологічний. Дія твору розгортається в середині 2020-х років у світі, де уряд Сполучених Штатів Америки втратив контроль над своїми колишніми територіями, а людство страждає від руйнівних наслідків зміни клімату. На теренах Північної Америки вже не існує загального державного устрою, а люди намагаються формувати власні громади, вибудовуючи високі стіни навколо різних поселень, щоб убезпечити себе від безхатків, які грабують, руйнують чи спалюють громади: «Просто божевільно жити без стіни, яка може хоча б якось захистити. Навіть у Робледо більшість безхатків: алкашів, наркоманів, грабіжників – дуже небезпечні. Вони чи зневірилися, чи збожеволіли, або і те, й інше. <...> Вони переносять невиліковні хвороби. У них немає грошей на воду, щоб хоча б помитися, тому навіть у непоранених є виразки; немає їжі, а коли їдять щось неїстівне – отруюються» – такі реалії світу, які настали через високе підвищення температури [21, с. 14].

Головна героїня Лорен Оламіна – донька баптистського проповідника та професора коледжу, яка росте в Робледо (огорожена громада за межами Лос-Анджелеса) і веде свій щоденник, у якому описує все, що відбувається з нею. Одна із особливостей дівчинки – це вроджена гіперемпатія, що змушує її розділяти почуття всіх довкола, а вона не може контролювати своє співчуття, наприклад, вона здебільшого відчуває постійно горе через втрату рідних іншими людьми. Причиною цієї хвороби стала наркотична залежність її матері

під час вагітності. «Насіння Землі» – це релігія, яку дівчина започатковує і викрасталізовує у власних записах упродовж розвитку сюжету. «Усе, до чого ти торкаєшся, змінюється. Усе, що ти змінюєш, змінює тебе. Єдина вічна правда – це зміна. Бог – це зміна» – Лорен вважає ці слова головною істиною в сучасному світі. Зміни, що спіткали її країну, суспільство, всіх пригнічують і навіть її батьки постійно повторюють: «у старі добрі час...», відчуваючи ностальгію, хочуть боротися зі змінами та повернути колишнє життя. Однак, її погляд відрізняється від старшого покоління – замість того, щоб чинити опір змінам, людям потрібно навчитися приймати їх, щоб плисти за течією, бути гнучкими [21, с. 114].

Проблема зміни клімату є центральною в цьому романі. Вона фактично повертає людство за способом життя до Середньовіччя. Водночас, Пітер Стіллман, аналізуючи цей твір з точки зору антиутопічного дискурсу, визначає, що руйнування економічно-політичної системи США призводить до створення нових громад і держав з умовною демократією та суверенітетом [35]. У великих громадах (за чисельністю населення), панує кумівський капіталізм (англ. *crony capitalism*) із гігантськими технологічними фірмами, які повертають рабство – використовують безхатьків, які за станом здоров'я ще можуть працювати, на виробництвах, секретно грабують, знищують спільноти, а потім – пропонують роботу, яка згодом перетворюється у поневолення. Дослідник також підкреслює, що О. Батлер відтворила конфлікт духовної деградації характерний для антиутопії як жанру в унікальний спосіб: екстремістське відгалуження християнської Америки під назвою «Хрестоносці» намагаються навернути «язичників» у християнство, створюють концтабори, які називають «таборами перевиховання», поневолюють людей, надягають на них ошийники і змушують працювати [35]. Тобто тоталітаризм різних угруповань людей, хоча це не єдина держава чи уряд, об'єднують терор із релігією, пояснюючи це свавільним поклонінням язичницьким богам іншими людьми.

Синтез різновидів роману проявляється у вище згаданих і описаних проблемах твору, зокрема зміна клімату (екологічний, науково-фантастичний), наслідки глобального потепління (апокаліптичний), абстрактність і символічність віри «Земне насіння» (утопічний). Але, як наголошує П. Стіллман, антиутопічна складова у співвідношенні з іншими проявляється найбільше: Лорен – жертва нової насильницької моделі суспільного устрою, в якому панує рабовласництво, розбрат, який вона намагається змінити, створюючи власну громаду та допомагаючи людям не боротися, а змінювати світ відповідно до нових реалій [35].

Ідейно-тематичні особливості цього роману як прикладу жіночої прози дозволяють нам віднести цей роман до андрогінного, оскільки оповідач не піднімає проблему гендеру в антиутопічному світі, а через постать «маленької людини», якій характерне ліро-епічно світосприйняття, розкриває високі моральні конфлікти суспільства. Цей роман варто проаналізувати із залученням методу гінокритики жіночої літератури Е. Шоултер, позаяк письменниця О. Батлер конструює нові власні коди, ґрунтуючись на жіночому досвіді й переживанні.

Отже, можемо стверджувати, що спроба оновлення жіночого досвіду в прозовому творі, зокрема антиутопічному, зумовлює відмінну від чоловічої моделі світу, включаючи опозицію феміністичного і патріархального; засоби самореалізації жінки та її рівноправність у світі, де закони диктують чоловіки; відповідну проблематику, способи розкриття теми та пафосну спрямованість художнього тексту. Водночас, письменниці-антиутопістки можуть відходити від феміністичної спрямованості твору, глибше розкриваючи емоційну складову поетики, заглиблюючись у «вічні питання», які раніше не були піднятими жінками у літературі.

1.4. «Голодні ігри» як приклад сучасної підліткової антиутопічної жіночої прози

Досліджуючи сучасні антиутопічні романи, ми звернули увагу на жанровий феномен трилогії «Голодні ігри» американської письменниці Сюзанни Коллінз, жанр якої видавництво «Scholastic Press» окреслило як «dystopian young adult science fiction». Хоча наукова фантастика, антиутопія та підліткова художня література як жанри були розмежовані ще на початку ХХ ст., а взаємозв'язок фантастики з відтворенням утопічної дійсності вважався основою для класичної художньої літератури для дорослих, феномен їхнього синтезу почався саме з творчості С. Коллінз, а зі зростанням популярності та попиту серед юних читачів, продовжив своє існування в таких творах, як «Бігун у лабіринті» Джеймса Дешнера, циклі романів «Дивергент» Вероніки Рот тощо.

За Лорен Левітт, сучасні антиутопічні наративи американської підліткової літератури розкривають соціально-політичні проблеми, як-от: фінансова нерівність різних верств населення, зловживання урядовцями службовим становищем, збільшення тоталітарних настроїв у риторичі американських політиків, стеження за громадянами для збереження соціального контролю тощо. Історичним підґрунтям для підняття таких тем стала іпотечна криза в США 2007 р., яка переросла у світову фінансову кризу 2007-2008 рр. [30].

У романі «Голодні ігри» використано багато антиутопічних, постапокаліптичних і науково-фантастичних елементів, які актуалізуються в сучасному житті американців, зокрема: нерівність, гноблення, зловживання передовими технологіями, песимістичний погляд на життя, контроль засобів масової інформації тощо. Найбільш вираженою в романі є саме нерівність людей, яка помітна не тільки у зв'язку «Капітолій – округи», але й між самими округами. Ставлення до політики «хліба та видовищ» в округах різне. Наприклад, представників з округів 1, 2 й 4 наратор у романі називає

«трибутами-кар'єристами», оскільки для них участь у Іграх вважається шансом на славу й успіх: вони отримують власний будинок на алеї переможців, а Капітолій цілий рік надсилає переможному округу зерно, олію, цукор тощо. Водночас реальність досягнення «американської мрії» постає інакшою, наприклад, через образ Геймітча: нічні кошмари, алкоголізм, психічні розлади, бажання згубити своє життя. Як стверджує Сара Сонцині: «Голодні ігри породжують ворожнечу навіть між жителями одного округу: ті, хто хочуть отримати бодай якісь харчі, можуть продати картку зі своїм ім'ям в обмін на продукти, збільшуючи свої шанси стати новим трибутом. Таким чином, система карає молодь із бідніших сімей, які змушені через голод брати участь у грі на виживання» [34, с. 109].

Концепт Голодних ігор як реаліті-шоу із використання науково-фантастичних елементів також відіграє важливу роль у творенні антиутопічного наративу роману. С. Коллінз використовує передові технології, як-от: голограми, пристрої стеження, генетично модифікованих тварин, щоб дати можливість Капітолію маніпулювати і глядачами, і учасниками Ігор. Завдяки їхньому використанню, трибути перетворюються на тварин-хижаків. С. Сонцині пропонує розглядати ЗМІ та новітні технології у романі як засоби репресивного контролю над округами, розваги для привілейованого суспільства, демонстрацію передових технологічних чудес, якими зловживає уряд [34].

Однак, на думку Родні Девот, важливим є не лише тематико-проблематичний рівень роману пов'язаний із тоталітарною державною Панем, а й прочитання твору з огляду на жіноче авторство й ознаки феміноцентризму в ньому [25]. Добровільна участь у політичному перевороті, бунт і боротьба за рівні права представників «третього класу» й жителів Капітолію, сміливість мати активну громадянську позицію, яка не відповідає реаліям панівного тоталітаризму – ключові характеристики, які створюють характер образу Катніс Евердін. Водночас Р. Девот стверджує: «Сюзанна Коллінз значно

розширює концепцію жіночого героїзму в підлітковій літературі: образ Катніс не є повністю чоловічим чи жіночим <...> Цей персонаж представляє «іншу» категорію, чистий аркуш феміністичної літератури, на якому сучасні письменниці можуть представляти гендерну ідентичність з нової точки зору» [25, с. 196]. Це дає підстави стверджувати, що письменниця зображує Катніс як андрогінного персонажа і відтворює феміністичну ідею, що жінка – це не маленька особистість у чоловічому світі, а навпаки – вона може стати символом нескореності, бунту та державотворення.

Отже, роман «Голодні ігри» С. Коллінз можна розглядати як антиутопічний роман із ознаками синтезу постапокаліптичної, науково-фантастичної, а також феміністичної прози. Головними ознаками антиутопічного характеру художнього твору є моделювання тоталітарного суспільства держави Панем, маніпуляцій над населенням через засоби масової інформації, а також своєрідної «смертної кари» за вчинки попередніх поколінь округів. Андрогінність головної героїні дозволяє не викривати проблему гендерних стереотипів, а розкрити сучасний погляд на поєднання чоловічих і жіночих рис у будь-якій особі.

Висновки до першого розділу. Сучасний літературний процес характеризується значною увагою до антиутопічної прози, жанрові межі якої давно виходять за рамки її класичної формули. Антиутопічне мислення суспільства та його відображення у художній літературі, за Валентином Бушанським, невід’ємно пов’язане з розвитком утопії як літературного жанру з огляду на моделювання «ідеального» світу, яке або створює викривлену реальність, або протиставляє досконалий світ за допомогою антитези, сатири, іронії, гротеску, сарказму (наприклад, «Мандри Гуллівера» Дж. Свіфта).

Зіставляючи теоретичні праці О. Ніколенко та Г. Давиденко, ми виокремили ознаки, які підтверджують і спільні риси, і відмінність жанрів утопії й антиутопії, зокрема: художній державний устрій (в утопії –

досконалий для всіх, в антиутопії – антигуманний для оповідача, ідеальний для представників влади), історичний і часовий простір (в утопії – нездійсненне майбутнє чи міфологічне минуле, в антиутопії – найближче майбутнє із зображенням техногенних, політичних, екологічних катастроф), проблематика (в утопії – духовні цінності, в антиутопії – насильство, антигуманізм, духовна деградація).

Оскільки художня форма антиутопії була сформована та розглядалася літературознавцями у рамках маскулінного дискурсу через чоловіче авторство (наприклад, творчість О. Гакслі, Дж. Орвелла, Р. Бреденбері), нам довелося звернути увагу на феміністичну критику. Аналізуючи приклади жіночої антиутопічної прози, ми спиралися на класифікацію Т. Шарової та екзистенціалістську діалектику «Я» та «Інших» Сартра, щоб перевірити дієвість класифікації, а також визначити особливості як класичної антиутопії жіночого авторства («Оповідь служниці» М. Етвуд), так і сучасної («Притча про сіяча» О. Батлер).

Аналіз роману С. Коллінз «Голодні ігри» як прикладу сучасної підліткової антиутопічної жіночої прози засвідчив поєднання антиутопічних (тоталітарна держава Панем, антигуманне ставлення до громадян із округів), науково-фантастичних (ЗМІ та камери стеження як засоби репресивного контролю, генетично модифіковані тварини) та постапокаліптичних елементів (повністю знищений Округ 13 через виробництво ядерної зброї та війни між Капітолієм і бунтівниками). Відсутність стереотипного зображення головної героїні з огляду на її статі дозволяє охарактеризувати Катніс Евердін як втілення феміністичної ідеї, що жінка – не жертва патріархального суспільства, а особистість, яка має власну громадянську позицію та моральні цінності.

РОЗДІЛ 2. ОЗНАКИ ПОЛІЖАНРОВОСТІ ТА ХУДОЖНІ ДОМІНАНТИ РОМАНУ «БАЛАДА ПРО СПІВОЧИХ ПТАШОК І ЗМІЙ» СЮЗАННИ КОЛЛІНЗ

2.1. Маніпулятивні стратегії тоталітарного суспільства в романі

Події роману відбуваються за 64 роки до того, як Катніс Евердін стане трибутом Голодних ігор, а Коріюлан Сноу – тиранічним Президентом Панему в трилогії С. Коллінз «Голодні ігри». У Капітолії, столиці держави й органі влади та контролю всіх округів, досі триває процес відновлення після постапокаліптичних подій дворічної війни. Стратифікація суспільства, що є однією з жанрових ознак художнього світу антиутопічного роману, наявна в аналізованому творі. Соціальні верстви населення можна виокремити наступним чином: (1) заможні капітолійці; (2) бідні капітолійці, що втратили свої володіння через економічну кризу чи війну; (3) жителі округів; (4) кочові угруповання, яких примусово оселили в округах. Коріюлан Сноу і його сестра Тигріс належать до другої групи: «Його родина, хоч і мешкає в пентгаусі найрозкішнішого багатокварирного будинку Капітолію, бідна, як погань з округів. <...> Він спадкоємець величного колись дому Сноу, не має за душею нічого, крім розуму» [11, с. 13].

Історична пам'ять про війну в кожній верстви населення відрізняється, оскільки джерела інформації в Капітолії повністю контролюються – молоде покоління дізнається про трагічні події на заняттях в Академії чи від батьків, які теж стали жертвами маніпуляцій у ЗМІ, а в округах історія відтворюється лише в колективній пам'яті, оповіданнях і баладах. У свідомості капітолійців маніпулятивно формується уявлення, що війна:

- розпочалася через бунтівників, які відмовилися забезпечувати столицю продуктами харчування;
- це акт непокори уряду, який захищав і допомагав округам;

- постійні атаки бунтівників шляхом бомбардування й прагнення знищити якомога більшу кількість населення Капітолію.

Відтак, у колективній пам'яті мешканців столиці все населення округів – це бунтівники, через яких капітолійці втратили своїх рідних, друзів, власні помешкання тощо (мати Коріолана теж загинула від влучання ракети). Наратор у творі виконує роль пасивного спостерігача, оскільки він перебуває поза художнім хронотопом, тому визначити його точку зору чи джерело історичної пам'яті неможливо, що певним чином розмиває межі антиутопічного роману.

Ключовим образом у розумінні проблеми пам'яті є Сеян, однокласник і друг Коріолана, що народився в Окрузі 2, але через те, що його батько працював на користь Панему, продовжуючи виробництво на своїй фабриці навіть під час війни, йому дозволили переїхати разом із сім'єю до Капітолію. Сеянове знання історії громадянської війни зовсім інше: акт супротиву з боку округів дійсно був, але він полягав лише у блокуванні транспортування харчів, а не збройного повстання. Під час дискусій із Коріоланом він неодноразово намагався довести другові: «Жоден із округів не мав достатньо обладнання для виготовлення зброї. В округах виробляли виключно складові для передових технологій, але не збирали бомби й ракети» [11, с. 122]. Тому свідомість Сеяна й історія походження його родини відображає два різні бачення війни, що доводить провокативне походження війни й маніпулятивне формування уявлення про неї в цілому.

У романі-приквелі наратор детально описує не лише життя всіх соціальних класів, а й Голодні ігри, зіставляючи минуле та майбутнє Панему. Якщо під час 74-их ігор (описаних у «Голодних іграх»), Капітолій і округи були прикуті до телевізійних екранів, то 9-ті ігри користуються популярністю на телебаченні лише серед капітолійців: «Мало хто з наших насправді хоче дивитися, як чахлі діти з округів, яких Капітолій навіть не вважає людьми, вбивають одне одного» [11, с. 63]. На честь річниці запеклих боїв архітектори

Ігор вирішили спробувати «покращити» реаліті-шоу, залучивши 24 перспективних випускника Академії, завданням яких є наставляти, просувати їхніх трибутів і пропонувати нові ідеї, які допоможуть залучити більшу кількість глядачів.

Між Коріоланом і Люсі Грей, його трибуткою, виникає почуття закоханості, тому він намагається довести її до перемоги всіма можливими засобами. З одного боку, він заохочує її брати участь у заходах, спрямованих на «гуманізацію» трибутів (наприклад, телевізійні інтерв'ю, в яких ведучий Лакі Флікермен ставить цілком «людські» запитання й не прирівнює молодь із округів до тварин). Водночас, Коріолан активно пропонує ідеї щодо вдосконалення системи Голодних ігор, наприклад, пропонуючи систему ставок, що вже навпаки «дегуманізує» трибутів. До таких вчинків його спонукала докторка Волюмнія Гоул, головна продюсерка Ігор й ідейна натхненниця відділу експериментальної зброї, що стала викладачем в Академії. Її образ доволі неоднозначний, оскільки вона, попри ідеологізацію ігор, вміло викладала дисципліну «Голодних ігор» з точки зору педагогіки: ставила виключно відкриті запитання, вимагала аргументації висловлювань студентів, не давала готових рішень, а пропонувала шукати власні. Оповідь роману надзвичайно насичена її діалогами та дискусіями з Коріоланом і вони постають рушійною силою становлення головного персонажа продюсером Голодних ігор у майбутньому: «Докторка Гоул: – Що змусило тебе полізти до клітки? Коріолан: – Не думаю, що моя трибутка має шанси на перемогу, та суть же не в цьому, чи не так? Мені сказали, що ми намагаємося зацікавити глядачів. Таке моє завдання. Змусити людей дивитися» [11, с. 73].

Ця героїня – деспотичний образ у романі і саме вона разом з деканом Гайботтомом визначають ключові концепції Ігор:

- «без глядачів немає Голодних ігор – важливо не дати Іграм померти» [11, с. 73];

- «це не лише особлива форма покарання округів за повстання для влади, а для капітолійців задоволення бажання помсти: Ігри є частиною вічної війни» [11, с. 563];
- «трибути – це тварини, яким місце бути лише на одній сцені – в зоопарку» [11, с. 172];
- «населення Панему – це істоти, яким для виживання потрібен Капітолій» [11, с. 564].

Вище зазначені тези Ігор демонструють, як у романі пропаганда дозволяє маніпулювати людськими думками, почуттями, а головне – колективною пам'яттю. Щоразу перед прямим ефіром Голодних ігор на екранах по всьому Панему транслюються жахливі кадри війни, винуватцями якої уряд представляє бунтівників із округів. Мотив помсти чітко простежується у реакції капітолійців на ставлення до трибутів: перед Іграми вони живуть у клітках зоопарку, їх годують лише люди, які прийшли на них подивитися, як на тварин, що зруйнували їхнє життя 10 років тому.

Модель державного устрою в Панемі розглядається персонажами з двох точок зору, а саме: утопічної та антиутопічної. Зокрема докторка Гоул, декан Гайботтом і Коріолан вважають за потрібне контролювати використання всіх ресурсів Панему: корисних копалин, землі, їжі тощо; щоб чоловіки та жінки в округах мали однакові обов'язки перед державою – брати участь у Жнивах, фізично працювати тощо. Концепт Голодних ігор і тоталітарної системи вбачається цими персонажами як ідеальний, а відтак – утопічний. Водночас Сеян, представники Гурми й округів, Люсі Грей спростовують ідею, що мешканці округів мають усі умови для комфортного життя, намагаються показати, що дії Капітолію антигуманні та призводять до страшних людських втрат. Вони є носіями антиутопічного світобачення. Поєднання утопічних й антиутопічних елементів також простежується у нарації – оповідач бачить Панем ззовні, лише спостерігає за персонажами і не характеризує події в

романі, а критиками негативної та насильницької моделі суспільної системи виступають Сеян, Люсі та інші.

С. Коллінз у своєму інтерв'ю зазначає, що під час написання роману обмірковувала події громадянської війни в США (1861-1865 рр.), період після Другої світової війни у Європі, що характеризувався відбудовою «життя серед руїн» [29]. Письменниця також звертається до американської історії втілення програми Реконструкції Півдня президента Е. Джонсона, яка мала на меті «усунути дискримінацію на підставі расової приналежності, кольору шкіри чи рабського стану в минулому» [29]. У цей період американцям вдалося остаточно скасувати рабство мешканців Півдня, але соціальне становище афроамериканців як рівноправних громадян США було встановлено лише частково, допоки в 1964 р. не було ухвалено рішення про заборону сегрегації та дискримінації. Дослідження цих сторінок американської історії за працею С. Толстова дозволило нам віднайти алюзивні елементи в романі на період Реконструкції Півдня, зокрема:

- рабовласницьке господарство штатів Конфедерації на користь Півночі США – примус мешканців округу працювати на фермах і промислових об'єктах, щоб постачати Капітолій;
- експорт продовольчих товарів із Конфедерації до США – контроль над виробництвом, розподілом і споживанням продуктів харчування Капітолієм;
- громадянська війна за рівноправ'я всіх штатів США та придушення соціальної нерівності – війна Капітолію та бунтівників із округів, які намагалися зменшити кількість їжі, яку примусово експортували до Капітолію;
- обмежені права громадян за етнічним походженням чи кольору шкіри (афроамериканців) – відсутність будь-якого права голосу чи демократії для мешканців округів [17].

Відтак, історичне підґрунтя та алюзивний пласт роману «Балада про співочих пташок і змій» дає підстави стверджувати, що у романі є елементи і утопічного, і антиутопічного роману в поєднанні з альтернативною історією як різновиду фантастичної літератури. Тематико-проблематичний рівень, художні елементи в оповіді постають ірреальною картиною-пересторогою, що відповідає на запитання: «А що було б, якби афроамериканці Півдня в США не змогли відстояти своє рівноправ'я?». Головний персонаж Коріолан є представником політики пропаганди й видовища, виправдання нелюдських і жорстоких вчинків Панему заради утопічного суспільного устрою. Викривлення історичної дійсності та подій громадянської війни в романі, за допомогою маніпуляцій у ЗМІ, змінює колективну пам'ять жертв війни і дозволяє Голодним іграм не втрачати своєї актуальності.

2.2. Андрогінність як характерна ознака персонажів роману

Ще у трилогії «Голодні ігри» С. Коллінз звернула увагу на симбіоз чоловічих і жіночих рис характеру в кожній особистості, створивши образ Катніс Евердін, за словами Р. Девот, «іншого» гендеру. Це дає підстави застосовувати відмінний від феміністичної критики метод аналізу жіночої прози – гінокритику, запропоновану Е. Шовалтер, для дослідження жіночого досвіду, світосприйняття та переживання вже в аналізованому романі письменниці.

Характеротворення головного персонажа роману – Коріолана Сноу, що в трилогії постає антагоністом і деспотом Капітолію, розпочинається в романі з істотно нової точки зору – процесу ініціації. Його батьки померли ще за часів війни, а бабуся вже не може забезпечувати родину, тому перед головним персонажем постає виклик: як прогодувати себе, бабуся та сестру Тигріс. Ритуал подорожі у дорослий світ розпочинається з оголошення конкурсу в Академії менторів Голодних ігор. Перемога у конкурсі допоможе Коріолану безкоштовно вступити до Університету та здобути освіту, що дозволить

працювати в Капітолії. Він готовий за будь-яку ціну (навіть шляхом обману) довести свою трибутку до перемоги, що демонструє його амбіційність і цілеспрямованість, а відтак маскулітність. Хоча жага до успіху та влади нав'язувалася й прищеплювалася його бабусею та підкріплювалася згадками про велич предків дому Сноу («Коли Коріолан стане президентом...» – часто повторювала вона <...> «Сноу» – це сніг, а він завжди зверху!)), стати відомим Коріолану хотілося і самому [11, с. 20]. Упродовж усієї боротьби за життя Люсі Грей на арені, він демонструє свою самодостатність, завзятість і схильність до ризику.

Водночас Коріолана надзвичайно непокоїть зовнішній вигляд: його сім'я не може дозволити собі купувати навіть харчі, а про новий одяг мова не йшла; разом з тим він добре розуміється на стилі та завдяки цьому може підтримувати свій елегантний образ у колах Академії. Коріоланові також властива сентиментальність і чутливість, але не до чужих людей, а лише до рідних: «Коли він споглядав, як яскраві сторінки його книжок із картинками – тих самих, над якими він колись сидів із матір'ю, – перетворюються на попіл, йому на очі завше наверталися сльози» [11, с. 15]. Він також дуже цінує і зберігає речі, які нагадували йому матір: її срібну пудреницю та білий носовичок. Оповідач характеризує зв'язок Коріолана з його матір'ю як «космічний і чуттєвий», а з батьком радше як спілкування мешканців одного будинку, що відповідно до гендерно-рольової поведінки вважається фемінною ознакою.

Зважаючи на розвиток і зміни різних гендерних ознак у образній системі, взаємодію персонажів і їхній вплив одне на одного, ми пропонуємо використовувати термін «гендерна ініціація», що передбачає перехід від «аніми» до «анімусу» і навпаки. Образ Люсі Грей – це засіб розкриття характеру героя-чоловіка в романі. Саме у взаємодії з Люсі, Сноу розкриває в собі ще більше фемінних ознак, вона – рушій його емоційної ініціації, оскільки їхні діалоги наповнені глибоким осмисленням дитинства, історії роду, а також

проблемами сенсу буття. До того ж завдяки творчості Люсі ставлення Коріолана до музичного мистецтва змінюється: спочатку він розглядає пісні як засіб звернення уваги до себе, а згодом – як осередок пам'яті про своїх друзів, родичів і знайомих. Так, наприклад, він упізнав у одній із пісень колискову, яку йому співала матір.

Гендерна ініціація Коріолана – це процес його переходу від фемінності на початку твору (чутливість, комунікабельність), коливання між полярними ознаками в основній частині (від рішучості до сумнівів, від відсутності егоїзму до честолюбства) й свідомим вибором бажаної моделі поведінки в суспільстві в розв'язці. Тобто у процесі гендерної ініціації головного героя чітко простежується його внутрішній конфлікт – обрати фемінну чи маскулінну частину власної особистості, що призводить до його деспотизму (наприкінці твору він обирає маскулінність – спочатку він стає миротворцем, а за його «вірність» Капітолію, зокрема зраду свого друга Сеяна, – архітектором Голодних Ігор).

На противагу Катніс Евердін у «Голодних іграх» головна героїня романа-приквела, Люсі Грей, не постає ані жертвою патріархального суспільства, ані борчинею за справедливість. Однак її маскулінність проявляється у ставленні до Гурми, групи музикантів, яку вона вважала своєю сім'єю. Своїм головним завданням вона вбачає забезпечення друзів їжею, місцем проживання та грішми – архаїчна чоловіча модель поведінки бути добувачем, ресурсом для родини. Вона здатна вирішувати цілком «чоловічі» завдання (наприклад, розвести багаття, донести важкі відра води, вполювати щось поїсти), але використовуючи не лише фізичну силу, а й «жіночі» засоби (гнучкість, комунікабельність, флірт тощо).

Андрогінність спостерігаємо також в образах другорядних персонажів. Докторка Гоул, головна продюсерка Ігор й ідейна натхненниця відділу експериментальної зброї, має яскраво виражену токсичну маскулінність: їй характерні такі риси, як жорстокість, жага до фізичного насилля, зловживання

політичною силою, раціоналізм тощо. А Сеян, однокласник і друг Сноу в Академії, розкриває багато фемінних ознак: емоційність, чутливість тощо.

Проаналізувавши всю образну систему роману «Балада про співочих пташок і змії» С. Коллінз, можна стверджувати, що більшість персонажів роману – чутливі, вони не бояться виражати свої емоції (незважаючи на тоталітарний суспільний лад), а що найголовніше здатні до глибокої саморефлексії. Унікальним явищем є яскраво виражена гендерна ініціація Коріолана Сноу, який свідомо обирає чоловічі риси характеру. Відтак, зображення персонажів, особистість яких визначає не гендер, а їхні риси характеру, вчинки, дозволило письменниці не викривати проблему гендерних стереотипів, а презентувати сучасний погляд на природне поєднання маскулінності й фемінності у персонажах різної статі. Важливо, що у героїнь роману є свобода вибору, екзистенційна повнота: Люсі Грей має ліро-епічне світосприйняття, її образ – це постать «маленької людини», що свідомо не обирає шлях бунтівниці; обмірковуючи сенс життя та власне призначення розуміє, що хоче втікти з округу та жити за власними правилами.

2.3. Інтертекстуальний та інтермедіальний дискурси роману

Музичні елементи є важливими у формуванні й сприйнятті ключового образу роману Люсі Грей. Перша поява трибутки в романі відбувається на сцені Округу 12 під час Жнив, і вона відразу привертає увагу глядачів: щойно називають її ім'я, вона випускає змію на комірець блузи усміхненої дівчини Мейфер (доньки мера округу). Реакція менторів Академії була миттєвою: її почали називати «циркачкою», «психічно неврівноваженою», «навіженою» тощо [11, с. 38]. Однак вистава Люсі на цьому не звершилася, оскільки її святкове та барвисте вбрання викликало обурення серед глядачів, які сприймають Голодні ігри радше як день «пам'яті», «трагедії». Дівчина розгубилася й почала плакати, але на допомогу прийшли її друзі з округу –

Гурмівці, почавши співати пісню, яку вона продовжила. Так, на 10-их Голодних іграх трибутка 12-го Округу постала обдарованою співачкою.

Виступаючи на інтерв'ю перед Іграми разом з Коріоланом, Люсі співає «Баладу Люсі Грей Берд» як історію свого життя. Музичний твір зображує умови життя в окрузі, що викликає захоплення в аудиторії. Завданням використання пісні у художньому світі роману є привернення уваги спонсорів, що впливають на розвиток подій на арені, водночас це попередження для Коріолана – якщо він зрадить її, вона відкриє світові його таємниці: «Співали ми разом і все пропівали, / А тоді ти пішов, аби кращу знайти. <...> І я всі секрети твої давно знаю, / Що їх у могилу не заберу» [11, с. 194]. Бурхлива реакція капітолійців на авторське виконання пісні була викликана тим, що творча діяльність у Панемі була заборонена після війни, щоб вшанувати пам'ять про загиблих у воєнний і післявоєнні часи: «Точно. Коріолан згадав цирки свого раннього дитинства, жонглерів й акробатів, клоунів і танцівниць, що давно не кружляли у пишних сукнях в Капітолії» [11, с. 38].

Ім'я героїні було давно відомим у художній літературі завдяки творчості Вільяма Вордсворта й одноіменній поезії «Люсі Грей» зі збірки «Ліричні балади» (1799 р.) [7]. С. Коллінз наголошує, що під час виступу Люсі видозмінює баладу, щоб вона підходила до контексту Жнив й Ігор. Письменниця також фіксує рекомендації щодо виконання балади, ніби в драматичному творі: «Баладу Люсі Грей Берд» слід співати на мотив одного з варіантів традиційної баладної мелодії, яка тривалий час супроводжувала історії про нещасливий кінець гульвіс, бардів, вояків, ковбоїв і їм подібних [11, с. 573]. У романі авторка використала сім різних пісень, три з яких є класичними творами, а саме: «Down in the Valley», «Oh, My Darling, Clementine» (американський фольклор) і «Keep on the Sunny Side» Ади Бленкгорн і Дж. Говарда Ентвісла.

Зважаючи на взаємозв'язок сюжету й музики в романі, звертаємося до інтермедіального дискурсу. Опираючись на праці З. Брюна, українська

мистецтвознавиця Дарина Купіна пропонує розглядати музичний екфразис у літературі як «використання алюзій, «вихідного» тексту за допомогою адекватних йому музичних цитат, зокрема посилання на музику відповідного стилю». Д. Купіна також пропонує розрізняти три типи музичного екфразису, які постають у різних видах мистецтва: (1) посилання на конкретне першоджерело; (2) унікальна назва твору мистецтва з алюзією на творчість іншого митця; (3) відсутність конкретизації відомостей про першоджерело або узагальнене трактування. Уведення С. Коллінз класичних музичних творів і їхнє беззаперечне значення у фабулі роману, дозволяє стверджувати, що в піснях Люсі Грей авторка використала перший тип музичного екфразису [12].

Назва роману «Балада про співочих пташок і змії» також є інтермедіальним полем для дослідження, оскільки письменниця не конкретизує першоджерело сюжету, а події роману постають алюзією на художню форму балади як літературного жанру та тематико-проблематичний рівень поезії В. Вордсворта. Зіставляючи два твори, нам вдалося виявити їхні ознаки спорідненості, що представлені у таблиці (див. Додаток В).

Доцільно також розглянути роман крізь призму творчості Ф. Шиллера, що віродив жанр балади в епоху Просвітництва. Головними особливостями балад поета є звернення до історичних сюжетів античності й середньовіччя (наприклад, «Івікові журавлі», «Лицар Тогенбург», «Рукавичка» тощо), мотив випробування головного героя, трагізм і символізм [8]. Редактори енциклопедичного довідника про зарубіжних письменників стверджують наступне: «Балади Шиллера сприймаються як відгомін тих стародавніх часів, коли різні повір'я та перекази, поєднуючись із реальністю, утворювали примхливі фольклорні образи <...> Вони привертають увагу і лякають своїми дивовижними жорстокими сюжетами, приголомшують незбагненними таємницями природи» [10, с. 783].

С. Коллінз у романі, як і Ф. Шиллер у власних баладах, звертається до низки класичних сюжетів, зокрема арена й правила Голодних Ігор

відтворюють історію гладіаторських боїв у Стародавньому Римі як своєрідного жертвоприношення військовополонених. Ім'я головного персонажа роману (Coriolanus) теж сягає часів античності й пов'язане, перш за все, із працею Плутарха «Порівняльні життєписи», в якій була описана біографія Гнея Марція Коріолана, а також з однойменною трагедією Шекспіра «Коріолан». Фабула роману не дозволяє провести інтертекстуальних аналогій із життєвою історією римського полководця, однак яскраво вираженим є мотив голоду та вигнання.

За Плутархом Коріолан вважався одним із творців «контролю голодом» в Сицилії – плебеї були змушені або йти на війну, щоб мати змогу харчуватися; або пережити чуму та недоїдання. Він демонстративно відправив військо до Веллетрі та території анціатів, відібравши значну кількість зерна в населення. Однак йому так і не вдалося завоювати прихильність народу – його було викрито та засуджено за спроби підкупу та контролю плебеїв голодом. На призначене судове засідання він так і не з'явився, самостійно призначивши собі вигнання до вольсків [32].

Зіставляючи сюжети Плутарха та С. Коллінз, можна стверджувати, що мотив голоду в романі є беззаперечним способом контролю населення округів, а для Коріолана – засіб завоювання прихильності його трибутки Люсі Грей. Не маючи достатньо їжі вдома, щоб прогодувати Люсі, Коріолан краде сендвічі, тістечка в Академії не з міркувань людського ставлення до дівчини, а задля можливості перемогти на Голодних іграх, що є своєрідним підкупом її прихильності. До того ж Коріолан, розуміючи своє скрутне становище в очах організаторів Голодних ігор (знайдені пудрениця його матері, серветка з ініціалами його батька доводили його шахрайство), вирішує добровільно стати миротворцем, відправляється до Округу 12, щоб уникнути суспільного осуду під час розслідування. Відтак С. Коллінз звертається не лише до історичного образу Гнея Марція, а реконструює фольклорні мотиви голоду та вигнання на основі праці Плутарха.

Спробу авторки поєднати жанрову природу роману та балади «шиллерівського» типу можна також виявити у таємниці зникнення Люсі Грей: «Люсі Грей ніде не було видно. Заболочена місцевість довкола озера була безлюдна, а берег – неторканий. – Люсі Грей? Відповіла йому лише самотня переспівниця на гілці неподалік, яка спробувала наслідувати його голос» [11, с. 554]. С. Коллінз використовує фольклорний елемент перетворення персонажа в тварину, щоб створити атмосферу таємничої сили природи: «Коріолан закричав від болю, а змія негайно заповзла в куці. Люсі Грей спробувала його вбити. Готова до нападу змія. Бідолашна овечка, далєбі <...> Її голос заскочив його зненацька, раптово й солодко здійнявшись у повітря. Пісню підхопила одна переспівниця. Тоді друга. Потім третя. До них долучилися десятки птахів, і пліс наповнився їхнім співом. Ось вона, Люсі Грей – пташиний спів» [11, с. 557]. Чітке розмежування реальності та фантастичності подій розв'язки роману неможливе: Люсі Грей спершу трансформується в змію, що наносить удар Коріолану за зраду; а потім – на переспівницю, пісня якої лунає всюди. Тракувати анімалістичне перетворення можна як порятунок, оскільки інакше вона була б приречена на смерть від руки Коріолана.

Як і в трилогії С. Коллінз «Голодні ігри», сойка-переспівниця – це багатогранний символічний образ. У «Баладі про співочих пташок і змій» вперше стає відомо, що цей птах – гібридний вид, який з'явився завдяки докторці Гоул: вона схрестила два види, щоб записувати те, що чують ці птахи, а потім використовувати для стеження за повстанцями. Однак наукова розробка зазнала невдачі, оскільки сойки під час польотів схрещувалися із вільними місцевими переспівницями, а відтак не могли бути контрольованими: вони все одно імітували те, що чули, але не записували це на вбудований чип. Тому для Коріолана як архітектора Голодних ігор, сойки-переспівниці символізують неспроможність Капітолію контролювати населення в округах. Сама гібридна природа та свавільне схрещення видів є

символом непокори і повстання проти усталених правил тоталітарного режиму.

Висновки до другого розділу. Конфлікт колективної та індивідуальної пам'яті персонажів у романі С. Коллінз «Балада про співочих пташок і змії» відіграє важливу роль у зображенні тоталітарної системи суспільства. Капітолійці постають жертвами маніпуляцій в ЗМІ та системі освіти – всі доступні джерела інформації пропагують ідею Голодних ігор як спосіб покарання та помсти за скоєні злочини бунтівниками з округів. Однак індивідуальна пам'ять мешканців округів протистоїть цій пропаганді – їм відомо, що в округах не виробляли бомби й ракети, відтак ресурсів для початку війни не було. Тому персонажів роману можна поділити на 2 категорії з огляду на їх світобачення: утопічне (докторка Гоул, декан Гайботтом, Коріолан) і антиутопічне (Сеян, Люсі Грей). Алюзії на події періоду громадянської війни та Реконструкції Півдня в США дозволяють виокремити в романі елементи такого різновиду фантастичної літератури як альтернативної історії.

Усім персонажам образної системи характерна андрогінність – поєднання і маскулінних, і фемінних ознак, що сприяє глибшому розкриттю їхніх особистостей. Нам також вдалося виокремити особливість гендерної ініціації Коріолана у зв'язку з фабулою роману. З огляду на гінокритику Е. Шовалтер і екзистенціалістську діалектику «Я» та «Інших», героїні роману наділені правом вибору, а відтак проблема гендерних стереотипів у романі не виникає.

Інтермедіальний й інтертекстуальний рівні роману охоплюють чергування прозової та віршованої форми, включення класичних музичних творів і фольклорних, історичне тло образу Коріолана, мотив вигнання й голоду, а також перетворення головної героїні на змію та сойку-переспівницю, що дозволяє стверджувати про поєднання епічних і ліричних елементів, утілених в авторській жанровій природі твору.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ «БАЛАДИ ПРО СПІВОЧИХ ПТАШОК І ЗМІЙ» СЮЗАННИ КОЛЛІНЗ

3.1. Проблема вибору художніх творів для читання в закладах загальної середньої освіти

Згідно з всеукраїнським соціологічним дослідженням «Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання» Українського інституту книги лише 13% дітей читають на дозвіллі щодня, 56% щонайменше кілька разів на місяць і 20% не читають для дозвілля взагалі [4, с. 10]. Оскільки дослідження відбувалося значною мірою під час пандемії COVID-19, дослідниці Інна Волосевич і Анастасія Шуренкова також приділили увагу впливу карантину на читацький процес українців, визначивши наступне: «Онлайн-навчання вивільняє багато часу (зокрема через те, що навчання, власне, не відбувається, адже «уроки ніхто не перевіряє»), але на практики читання це мало впливає. Вивільнений час здебільшого присвячується соціальним мережам)» [4, с. 11]. Детально проаналізувавши це дослідження, нам вдалося виокремити ключові думки щодо читання учнів середньої школи (віком від 10 до 15 років) і старшої школи (16-18 років) відповідно:

- підлітки, які згадали читання як активність під час вільного часу, усвідомлено зазначали такі жанри:
  - 32/38% – фантастику та фентезі;
  - 39/25% – книги для підлітків;
  - 11/22% – класику;
  - 10/21% – сучасні детективи;
  - 9/12% – трилери, містику, жахи [4, с. 104];
- час для читання більшості учнів настає тоді, коли інші активності недоступні (інтернет чи гаджети) [4, с. 51];
- підлітки читають за шкільною програмою і здебільшого – під досить жорстким примусом з боку вчителів чи батьків [4, с. 51];

- ті учні, які читають для себе, не люблять шкільну програму, вона їм нецікава: «За шкільною програмою я слухаю аудіокниги, тобто я не можу читати те, що мені не цікаво»; «Реально бувають цікаві книги. А буває, що ти себе не можеш змусити хоча б одну сторінку прочитати» [4, с. 51];
- діти також полюбляють порівнювати книжку й екранізацію, своє уявлення про героїв з тим, як їх уявляє режисер [4, с. 52];
- втрата інтересу до читання спостерігається у середній школі: діти від 14 років починають читати рідше або перестають читати зовсім [4, с. 94];

Зважаючи на запропоновану статистику, можна зробити висновок, що головною проблемою не бажання читати є шкільна програма, яка не відповідає інтересам українських підлітків, а також примус до читання з боку педагогів. Під час аналізу модельної та навчальної програм із зарубіжної літератури для 5-9 класів від 2021 і 2022 рр. відповідно було виявлено, що вчителям пропонують лише 2-5 сучасних художніх творів (з яких потрібно обрати один або два, наприклад, у 9 класі – романи «Крадійка книжок» М. Зузака та «Страшенно голосно і неймовірно близько» Дж. Фоера) [13]. Кількість сучасної літератури в програмах мінімальна, а відтак не дозволяє звернутися до проблеми читання підлітків і відкрити ширший світ літератури, в якому всі б могли знайти свій улюблений жанр, письменника персонажів, а також заохотити досліджувати літературний процес як культурне явище.

Водночас Державний стандарт базової середньої освіти від 2022 р. містить сім варіантів базових навчальних планів; дозволяє школам обирати, а головне – модифікувати модельні навчальні програми. Відтак автономія школи та вчителя може бути реалізована під час календарно-тематичного планування, зокрема й уроків зарубіжної літератури [9]. Ключові компетентності та наскрізні вміння, які формуються на уроках, вимагають сучасного світобачення педагога та текстів, які будуть відображати актуальні проблеми, що відгукуватимуться учням. Саме тому вчитель може

урізноманітнювати програму та адаптувати її так, щоб дати можливість учням ознайомитися із літературою XXI століття.

3.2. Освітній потенціал роману С. Коллінз «Балада про співочих пташок і змії»

Вивчення розвитку жанру антиутопії (розділ «Антиутопія в світовій літературі») в закладах середньої освіти пропонується в 11 класі (і на рівні стандарту, і на профільному рівні) відповідно до навчальної програми із зарубіжної літератури від 2022 р. [15, с. 40]. Учні розглядають такі поняття як «конфлікт», «соціальна фантастика», «утопія», «антиутопія» тощо на основі роману Джорджа Оруелла «Скотоферма» або «1984» (за вибором вчителя) як визначний приклад класичного твору XX ст. з яскраво вираженими антиутопічними ознаками. А для уроків позакласного читання чи уроків із резервного часу пропонується роман О. Гакслі «Який чудесний світ новий!», ще один приклад класичної форми цього жанру, написаного письменником-чоловіком.

Ми пропонуємо використати освітній потенціал роману С. Коллінз «Балада про співочих пташок і змії» на уроках позакласного читання, щоб познайомити учнів із прикладом жіночої антиутопії, дослідити розвиток цього жанру вже в XXI столітті, а також звернути увагу на відмінну від класичної образну систему персонажів. Цей твір може захопити учнів до читацької практики відповідно до проблем, зазначених у підрозділі 3.1., а також жанрових і тематико-проблематичних особливостей, які ми визначили під час дослідження:

- головний персонаж – підліток, який завершує своє навчання в школі та планує вступати до вищого навчального закладу;
- екологічна свідомість у постапокаліптичних реаліях задля збереження природи;
- розвиток новітніх технологій і їхній вплив на життя людей;

- екранізація роману режисера Френсіса Лоуренса, що вийде у листопаді 2023 року [36];
- проблема маніпулятивних стратегій тоталітарного суспільства, яка актуалізується в реаліях російсько-української війни тощо.

На основі результатів дослідження, викладених у першому та другому розділах, нами було складено план-конспект уроку позакласного читання із зарубіжної літератури в 11 класі на тему: «Світ Коріюлана Сноу, головного продюсера Голодних ігор. Жанрові особливості роману С. Коллінз «Балада про співочих пташок і змії» (див. Додаток Г). Зважаючи на попередньо вивчений учнями теоретичний матеріал щодо антиутопії як жанру, значна увага в плані уроку зосереджується на ознаках поліжанровості роману, концепціях Голодних ігор як маніпулятивної стратегії тоталітарного суспільства, а також інтертекстуальному пласті роману (балада В. Вордсворта «Люсі Грей»).

Урок базується на інтерактивних методах викладання зарубіжної літератури в закладах середньої освіти та діяльнісного підходу (вправа «Кроссенс-знайомство з творчістю Сюзанни Коллінз», «Різні точки зору») задля збільшення мотивації учнів до вивчення художнього твору. Лекційного викладу теорії літератури в межах запропонованого плану не передбачено, натомість – учням пропонується досліджувати необхідну інформацію (історичні відомості про гладіаторські бої, ознаки антиутопії як літературного жанру). Вчителю рекомендовано не лише не зважати на використання смартфонів під час уроку, а й заохочувати учнів до пошукової діяльності за допомогою інтернет-ресурсів.

Ми вбачаємо педагога під час цього уроку як фасилітатора, що вибудовує взаємодію з учнями на основі діалогу, тому план-конспект насичений запитанням відкритого типу, а закриті запитання використовуються виключно для уточнення важливих деталей для розгортання подальших видів діяльності. Кожен етап заняття передбачає різні

форми взаємодії учнів, зокрема індивідуальна робота чергується з роботою у парах і командах, тому вчителю важливо заохочувати учнів змінювати своїх партнерів під час освітнього процесу, щоб розвивати комунікативні навички.

Висновки до третього розділу. Головними проблеми читання українського учнівства є неактуальність творів і недостатня кількість сучасної літератури в межах шкільної програми, а також примус з боку вчителів чи батьків. Зважаючи на кількість резервного часу в межах вивчення зарубіжної літератури, вчитель може організовувати уроки позакласного читання із залученням сучасної підліткової літератури.

Потенціал роману С. Коллінз логічно доречно використати під час вивчення розділу навчальної програми «Антиутопія в світовій літературі» в 11 класі, щоб залучити учнів до вивчення жіночої антиутопічної прози та д жанрового аналізу. Запропонований план-конспект уроку дозволяє розвивати і предметні, і ключові компетентності, а головне – зацікавити підлітків до знайомства із сучасним літературний процесом.

Педагог може разом з учнями актуалізувати опорні знання щодо жанрових ознак утопії та антиутопії, історичного підґрунтя та інтертекстуального й інтермедіального пласту роману. Важливо, щоб взаємодія вчителя та учнів відбувалася не з примусу, а зацікавленості: тому лекції педагога про жанрови природу балади, антиутопії, соціальної фантастики не передбачено, натомість пропонуються вправи із елементами пошукової діяльності учнів.

ВИСНОВКИ

Жанр антиутопія виник як реакція на те, що митці з давніх часів намагалися відобразити ідеальне суспільство, в якому не було б місця соціальній нерівності. Ознаки утопічного світобачення можна знайти у працях Платона, Аристофана, а твір «Утопія» Т. Мора став взірцем для наслідування багатьох письменників, які пропонували свої власні фантастичні державні устрої. Антиутопія, незважаючи на антитезу у назві, не є запереченням утопії, оскільки базується на утопічному світобаченні з боку урядовців, але центральним є конфлікт головних персонажів із державною системою, яка зазвичай характеризується антигуманною та навіть рабовласницькою.

Попри те, що класичною формулою антиутопії прийнято вважати твори, написані чоловіками («Який чудесний світ новий!» О. Гакслі, «1984» Дж. Орвелла), представниці жіночої прози мали безперечний вплив на розвиток антиутопії та літературного процесу загалом, звертаючи увагу на проблему жіночої ідентичності та гендерних стереотипів, залучаючи психологізм і моделювання феміністичного світогляду. М. Етвуд в романі «Оповідь служниці» зображує тоталітарну систему, що висуває численні звинувачення жінкам і не вважає їх за особистості, а проблема патріархату не дозволяє реалізувати феміністичну екзистенційну повноту. Для творчості О. Батлер і її циклу романів «Притча» характерним є розмивання жанрових меж, об'єднання антиутопічного, екологічного, постапокаліптичного та науково-фантастичного жанрів, а головне – проблема гендеру, розкриття високих моральних цінностей за допомогою жіночого світосприйняття.

С. Коллінз і її роман «Балада про співочих пташок і змій» є яскравим прикладом сучасної підліткової жіночої прози, характерна особливість якого полягає в розмитті жанрових меж. Зважаючи на символічну назву роману, алюзію на баладу В. Вордсворта «Люсі Грей», поєднання віршової та прозової форм, активного залучення пісень у фабулу роману є беззаперечними

ознаками взаємодію епічного та ліро-епічного. Спостережено авторську спробу поєднати жанрову природу роману та балади до «шиллерівського типу», позаяк С. Коллінз звертається до класичних сюжетів (арена й правила Голодних ігор – гладіаторські бої; мотив голоду та вигнання – образ Гнея Марція Коріолана Плутарха), фольклорного мотиву таємничого зникнення головного персонажа чи перетворення на тварину (Люсі Ґрей перетворюється на сойку-переспівницю чи змію).

Наскрізним є символ сойки-переспівниці, вид якої окреслений як гібридний, відтак виведений за допомогою новітніх технологій, а Голодні ігри як шоу є маніпулятивною стратегією помсти округам. Відтак письменниця піднімає проблему технічного прогресу та зловживання засобами масової інформації для встановлення тоталітаризму та контролю мешканців Панему. Події роману відбуваються після війни, яка призвела до катастрофічних наслідків, зокрема знищення Округу 13, що дозволяє стверджувати про наявність постапокаліптичних ознак у романі.

Письмениця також розкриває головні образи в романі (Люсі Ґрей, докторка Гоул, Коріолан, Сеян) як неординарних, творчих особистостей і мають як чоловічі, так і жіночі ознаки. Взаємодія персонажів і їхній вплив одне на одного демонструють принципово нову концепцію гендерної ініціації як процес переходу від фемінності до маскулінності й навпаки. «Балад про співочих пташок і змій» – це приклад сучасної андрогінної жіночої антиутопії, оскільки авторка не піднімає проблему гендерних стереотипів, а акцентує увагу на природне поєднання статевих ознак. Головна героїня Люсі Ґрей – це «маленька» людина, яка має ліро-епічне світосприйняття та має екзистенційну свободу вибору: бунтувати проти усталеної системи чи жити за межами округу.

Розроблений план-конспект уроку позакласного читання для 11 класу на тему: «Світ Коріолана Сноу, головного продюсера Голодних ігор. Жанрові особливості роману С. Коллінз «Балада про співочих пташок і змій» дозволить

педагогам розширити уявлення учнів про сучасний антиутопічний роман, дослідити головні проблеми твору, а також використати на практиці елементи жанрового аналізу. Зважаючи на орієнтовні результати запропонованого заняття, вчитель зможе залучити учнів до пошукової діяльності, порівняння історичного підґрунтя та фабули роману за допомогою діяльнісного підходу, що сприятиме подальшому залученню учнів до дослідження літературного процесу та читання загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеева В. П. Гендерна літературна теорія і критика. Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: “К.І.С.”, 2004. С. 426-472.
2. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману : Підручник / Т.В. Бовсунівська. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2009. С. 174-176.
3. Бушанський В. В. Утопії й антиутопії в європейській культурі / Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України 3-4 (94-95). Київ, 2018. С. 30-58
4. Волосевич І., Шуренкова А. Звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження «Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання» м. Київ, 2020 – 181 с.
5. Вулф В. Власний простір. – К.: Альтернативи, 1999. С. 73-74.
6. Госовська М. Проблеми феміністичної літературної критики: одіссея сучасних теорій / Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія», 2012. С.129-133.
7. Гриценко Ю. С. Культурні та історичні передумови виникнення Романтизму в Англії. Підсумки розвитку наукової думки / Зб. наук. праць, том 3, 2018 – 104 с.
8. Давиденко Г. Й., Стрельчук Г. М., Гричаник Н. І. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: 2-ге вид. перероб. та доп. / Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009 – 488 с.
9. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. Офіційний вісник України, 2020. № 22. С. 809.

10. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. – Т. 2 : Л – Я. – С. 783.
11. Коллінз С. Балада про співочих пташок і змії / пер. з англ. М. Пухлій. – Київ: Форс Україна, 2021. – 576 с.
12. Купіна Д. Музичний екфразис в українській органній творчості. Scientific herald of Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, 2022 – 133 с.
13. Модельна навчальна програма «Зарубіжна література. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Ніколенко О. та ін.; наказ МОН від 12.07.2021 № 795.
14. Мор Т., Кампанелла Т. Утопія. Місто Сонця / перекл. з лат.; передм. Кобіва Й. – К.: Дніпро, 1988. С. 2-19.
15. Навчальна програма «Зарубіжна література. 10-11 класи» для закладів загальної середньої освіти; наказ МОН від 03.08.2022 №698.
16. Помазан І. Історія зарубіжної літератури ХХ століття : підруч. для студ. гуманітар. ф-тів вищ. навч. закл. / Нар. укр. акад., [каф. українознав.]. – Х. : Вид-во НУА, 2016. – 264 с.
17. Толстов С. В. Досвід політичного примирення після громадянської війни між Північчю та Півднем США, 2016.
URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/id/eprint/3300>
18. Шарова Т. М. Жіноча проза: теоретичні засади визначення та класифікація. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Харків, 2006. № 745. Серія «Філологія». Вип. 49. С.167-169.
19. Шевченко З. В. Словник гендерних термінів. Черкаси, 2016. URL: <http://a-z-gender.net/ua/ginokritika.html>
20. Шинкар Т. Жіночі образи в романі М. Етвуд «Історія, розказана служницею». Теоретична і дидактична філологія. Сер. Філологія. 2019. Вип. 29. С. 141-150.
21. Butler O.E. Parable of the Sower / Grand Central Publishing, 2000 – P. 352.

22. Claeys G. News from Somewhere: Enhanced Sociability and the Composite Definition of Utopia and Dystopia / The Historical Association and Blackwell Publishing Ltd, 2013. P. 145-155
23. Collins S. The Hunger Games / S. Collins. – Scholastic Press, 2008. – 374 p.
24. Collins S. The Ballad of Songbirds and Snakes. – Scholastic Press, 2020. – 528 p.
25. DeaVault R. The Masks of Femininity. Perceptions of the Feminine in the Hunger Games / Of bread, blood and the Hunger Games: critical essays on the Suzanne Collins trilogy / edited by Mary F. Pharr, Leisa A. Clark / McFarland & Company, 2012. P. 190-198.
26. Dystopia. The Oxford English Dictionary. URL: <https://www.oed.com/view/Entry/58909;jsessionid=48980D2837EF5F213D07A67618F436D4?redirectedFrom=Dystopia>
27. Habib M. A. R. A history of literary criticism: from Plato to the present / M. A. R. Habib / Blackwell Publishing Ltd, 2005. P.667-707.
28. Kaplan J. S. The changing face of young adult literature. Teaching young adult literature today, 2012. P. 19-40.
29. Levithan D. Suzanne Collins on The Ballad of Songbirds and Snakes, May 19, 2020. URL: <https://oomscholasticblog.com/post/suzanne-collins-ballad-songbirds-and-snakes>
30. Levitt L. The Hunger Games and the Dystopian Imagination / New York University Press: Popular Culture and the Civic Imagination: Case Studies of Creative Social Change, 2020. P. 43-50.
31. Mill J.S. Collected works of John Stuart Mill. Volume XXVIII – Public and Parliamentary Speeches / ed. Bruce L. Kinzer and John L. Robson / University of Toronto Press, 1988. P. 247-261.
32. Plutarch. Coriolanus. Translated by Dryden J.
URL: <https://classics.mit.edu/Plutarch/coriolan.html>

- 33.Solovyova A. S. The specifics of the interpretation of the concept political «anti-utopia» / A. S. Solovyova // Наукові праці. Політичні науки. Вип. 224. Т. 236. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. С. 57-63.
- 34.Soncini S. In hunger for bread, not in thirst for revenge: Belly, bellum and rebellion in Coriolanus and The Hunger Games trilogy / Essays №.13. – University of Pisa, 2015. P.109.
- 35.Stillman P.G. Dystopian Critiques, Utopian Possibilities, and Human Purposes in Octavia Butler's Parables / Utopian Studies Vol. 14 / Penn State University Press, 2003 – P.15-35.
- 36.The Hunger Games. The Ballad of Songbirds and Snakes. Lionsgate, 2023.
URL: <https://hungergames.movie>

ДОДАТКИ

Додаток А

Спільні та своєрідні ознаки утопії й антиутопії

Тематико-проблематичний рівень	Ознаки		
	утопії	спільні	антиутопії
Державний устрій	<ul style="list-style-type: none"> - створення образу досконалого суспільного устрою; - характеризується автором чи оповідачем як гуманний. 	<ul style="list-style-type: none"> - зображення у творі моделі суспільної системи, яка є об'єктом аналізу автора. 	<ul style="list-style-type: none"> - створення моделі державного устрою (зазвичай ідеальної з точки зору урядовців); - характеризується автором чи оповідачем як антигуманна.
Історичний і часовий простір	<ul style="list-style-type: none"> - передбачення нездійсненого майбутнього; - опис міфологічних досконалих суспільств минулого (зазвичай, античності). 	<ul style="list-style-type: none"> - проєкція соціальних явищ і тенденцій на майбутнє. 	<ul style="list-style-type: none"> - передбачення ймовірного реального суспільного життя, базованого на сучасних проблемах людства (техногенних, політичних, екологічних тощо).
Проблематика	<ul style="list-style-type: none"> - життєві цінності кожної особистості як складової суспільства. 	<ul style="list-style-type: none"> - актуальні соціально-філософські проблеми, пов'язані з певною історичною добою, розвитком суспільства (війна, голод, знедуховлення). 	<ul style="list-style-type: none"> - духовна деградація людини в умовах складного конфлікту з державою та собою; - насильство та антигуманізм тоталітарного устрою.

Відмінні риси утопії й антиутопії

Утопія	Антиутопія
ґрунтується на міфах або античній літературі	протиставляє міф і реальність, розвінчує міфи
конфлікт ідеального з його реальним втіленням	конфлікт духовної деградації людини в умовах насильства держави
різновид соціальної або науково-фантастичної літератури, пов'язаний із втіленням міфів у реальність	різновид соціальної або науково-фантастичної літератури, що викриває хибні міфи про ідеальне суспільство
«зовнішне» зображення людства – «світ усіх», часто автор чи оповідач бачить світ ззовні, є спостерігачем	зображення людства «із середини» очима людини, котра переживає конфлікт із державою
підтримка та віра в позитивну модель суспільної системи	критика негативної (зазвичай, насильницької) моделі суспільної системи
абстрактність, просторово-часова символічність, підвищена позитивна емоційність	іронія, сатира, сарказм, гротеск

Спорідненість балади В. Вордсворта та роману С. Коллінз

Балада «Люсі Грей»	Роман «Балада про співочих пташок і змії»
відмінності	
віршований, ліро-епічний твір	прозова форма чергується з віршованою
поєднання реальності із фантастикою	антиутопічний світ постає художньою реальністю для персонажів, а фантастичні елементи дозволяють змоделювати тоталітарне суспільство
збіги	
напружений сюжет, в центрі якого мотив подорожі Люсі Грей	
зосередження уваги на самотності людини в суспільстві та природі	
драматична та несподівана розв'язка – Люсі Грей зникає, а її тіло так і не знаходять	

План-конспект уроку позакласного читання

Тема: «Світ Кориюлана Сноу, головного продюсера Голодних ігор. Жанрові особливості роману С. Коллінз «Балада про співочих пташок і змії»

Клас: 11

Предметні компетентності (учень/учениця):

1) Знаннєвий компонент

- дає загальну характеристику змісту творів;
- сприймає літературний твір у контексті історико-літературного процесу;

2) Діяльнісний компонент

- виявляє ознаки антиутопічного, фантастичного, постапокаліптичного роману в тексті;
- аналізує ідейно-тематичну сутність, сюжет, композицію, проблематику художнього твору;
- обґрунтовує власну позицію щодо актуальних проблем, порушених у творі;

3) Діяльнісний компонент

- критично ставиться щодо зображеного світового буття як абсурдного.

Ключові компетентності (учень/учениця):

1) Спілкування державною мовою

- усно й письмово тлумачить поняття, факти, висловлює думки, почуття, погляди;

2) Математична компетентність

- розвиває абстрактне мислення;
- встановлює причинно-наслідкові зв'язки;
- чітко формулює визначення і будує гіпотези;

3) Інформаційно-цифрова компетентність

- за допомогою цифрових технологій знаходить додаткову інформацію про авторку роману та історичні відомості;
- аргументує свої думки, звертаючи до цитат із твору під час дискусії;

4) Ініціативність і підприємливість

- усвідомлює важливість рішучої боротьби проти тоталітарної системи, страху й рабської покірності;
- бере участь у виконанні завдань дослідницько-пошукового характеру;

5) Соціальна та громадянська компетентності

- оцінює стосунки Коріюлана та Люсі Грей і зображеного у романі соціуму;
- усвідомлює цінність гуманізму та емпатії;
- установлює зв'язок антиутопії з розвитком суспільства ХХІ ст.;
- обговорює соціально-історичні проблеми, порушені у творі;
- усвідомлює небезпеку тоталітаризму для людини, культури, цивілізації;

б) Екологічна грамотність і здорове життя

- визначає попереджальний зміст твору для сучасності;
- усвідомлює особисту відповідальність за збереження миру, природи, демократичних засад, життя на планеті Земля.

Тип уроку: комбінований урок позакласного читання (художнього сприйняття твору, повторення теоретико-літературних понять, вивчення біографії письменника).

Обладнання і матеріали:

- технічне забезпечення: ноутбук чи комп'ютер, телевізор або мультимедійна дошка, акустична колонка, доступ до інтернет-мережі;

- візуальні матеріали: Додаток Д («Кроссенс-знайомство з творчістю Сюзанни Коллінз»), Додаток Е (ребус «Балада»), фотографія Колізею.

Хід уроку:

I. Організаційний момент

II. Повідомлення теми та мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

1. Слово вчителя

Знайомлячись із літературним процесом минулого, ми дізнаємося про проблеми, наприклад, історичні, які були актуальними саме в період написання певного твору, або про передбачення майбутнього, зважаючи на соціальні, технологічні, екологічні проблеми людства. Вдома у вас була можливість попередньо ознайомитися із творчістю С. Коллінз, що створила власну художню державу Панем, у якій панує тоталітаризм і антигуманне ставлення до суспільства.

III. Робота над темою уроку

1. Інтерактивна вправа «Кроссенс-знайомство з творчістю Сюзанни Коллінз»

Учитель пропонує учням познайомитися з особистістю письменниці Сюзанни Коллінз та її творчістю, розшифровуючи кроссенс (Додаток Д).

Тлумачення:

1. країна, в якій народилася С. Коллінз – *Сполучені Штати Америки;*
2. авторка роману-бестселеру «*Голодні ігри*»;
3. її батько був військовим (офіцером повітряних сил США), тому письменниця з дитинства знала багато про війну, голод і злидні;
4. писала сценарії для дитячих телевізійних серіалів і шоу на каналі «*Nickelodeon*»;
5. цікавилася міфологією Стародавньої Греції, тому відтворила у трилогії «*Голодні ігри*» міфи про Мінотавра та Тесея;
6. 2012 р. її перший роман із трилогії було екранізовано;

7. *концепція Голодних ігор письменниці запозичила від історії гладіаторських боїв;*
8. *була сценаристкою першого фільму із трилогії «Голодні ігри».*

2. Вправа «Знайомство з гладіаторськими боями»

Учитель пропонує учням об'єднатися в команди та дослідити інформацію про гладіаторські бої за 3 хв. Команди презентують результати назагал, а педагог фіксує ключові акценти на дошці.

Далі педагог пропонує командам на аркуші паперу схематично зобразити арену Голодних ігор так, як учні уявляли її під час прочитання роману С. Коллінз «Балада про співочих пташок і змій». Далі вчитель пропонує учням розглянути фотографію Колізею (пам'ятки давньоримської архітектури, яка використовувалася для проведення гладіаторських боїв) та визначити спільне та відмінне.

Орієнтовні запитання для обговорення:

- Де знаходилися трибути перед початком Голодних ігор у романі?
- Чи були в Колізеї клітки для тварин? Як, на вашу думку, це пов'язано з романом С. Коллінз?
- Що спільного/відмінного ви помітили у вашій схемі арени та фотографії Колізею?
- Як ви особисто ставитеся до традиції проведення гладіаторських боїв у Стародавньому Римі? Чому?
- Чому для уряду Капітолію було важливо проводити Голодні ігри?

3. Актуалізація опорних знань. Створення ментальної карти

Учитель пропонує пригадати характерні ознаки антиутопії як літературного жанру та зафіксувати їх у зошиті, створюючи ментальну карту. Далі педагог пропонує учням поміркувати, які ознаки антиутопії можна помітити в романі С. Коллінз і відповідно доповнити ментальну карту.

4. Вправа «Різні точки зору»

Учитель фасилітує обговорення:

- Кого з персонажів, на вашу думку, можна вважати головними? Чому?
- Як відрізняється бачення державного устрою Коріолана та Люсі Грей?
- Як ви вважаєте, які персонажі є представниками утопічного світобачення? А утопічного? Аргументуйте свою думку.

Далі педагог пропонує учням об'єднатися в дві команди. Завдання для команд: за 3 хв коротко описати державу Панем, округи та Капітолій з двох різних точок зору: команда №1 – Коріолана, а команда №2 – Люсі Грей.

5. Бесіда

Орієнтовні запитання для обговорення:

- Чому почалася війна між Капітолієм і округами?
- Чи вірите ви в те, що саме мешканці округів розпочали війну? Чому? Аргументуйте свою позицію, знайшовши відповідні цитати у творі.
- Якими були наслідки війни для округів і Капітолію? Як наратор описує екологічні проблеми в Панемі?
- Як ви вважаєте, авторка написала цей роман як передбачення майбутнього чи переосмислення історії минулого? Чому?
- Які засоби масової інформації, технології вказують на те, що письменниця описує технологічний процес майбутнього?

6. Вправа «У пошуках балади»

Педагог пропонує учням переглянути/прослухати пісню «Lucy Gray» у виконанні Maiah Wynne¹ та висловити припущення, чи може цей твір бути

---

¹ Maiah Wynne. Lucy's Ballad - Musical Arrangement of Wordsworth poem, 2021
<https://youtu.be/xmjXM9bmAbk>

літературним жанром. Далі педагог пропонує учням розгадати ребус, щоб підтвердити чи спростувати своє припущення (Додаток Е).

Далі педагог пропонує учням об'єднатися в пари та поділитися одне з одним думками:

- які емоції викликає балада «Люсі Грей» В. Вордсворта;
- чи взаємопов'язані образ Люсі в романі з творчістю письменника.

IV. Узагальнення вивченого на уроці

Рефлексія «Колізей думок»

Вчитель пропонує учням у командах, на попередньо створеній схемі арени Голодних ігор, зафіксувати ключові слова-ознаки поліжанровості роману С. Коллінз, які їм вдалося віднайти під час уроку та презентувати назагал.

V. Домашнє завдання

Дослідити музичні твори, використані С. Коллінз у романі і написати пост для соціальних мереж на тему: «Значення музики в романі «Балада про співочих пташок і змії»».

Кроссенс-знайомство з творчістю Сюзанни Коллінз

Ребус «Балада»

Б,

‘

”

ABSTRACT

Dystopian literature was mainly formed by male writers, but with feminist literary criticism becoming increasingly popular, it is highly important to define what is different in men's and women's fiction worldviews. This study aims to investigate the history of distinguishing dystopia as a genre, its classic features, and the specifics of dystopian discourse in women's prose. Limited research has been done on the poly-genre of young adult fiction compared to classic ones, but it is nevertheless significant to investigate because of its potential impact on adolescence. *The Ballad of Songbirds and Snakes* by Suzanne Collins is a vivid example of modern young adult female fiction, the characteristic feature of which is the blurring of genre boundaries. This paper shows a strong correlation between the name of the novel, its historical and folkloric background, and the alternation of verse and prose forms, which prove the lyric-epic genre nature of the work. By analysing the concrete narrative strategies used by S. Collins, the interaction of dystopian, post-apocalyptic, and science fiction features is proven.

Keywords: dystopia, young adult fiction, pole-genre, lyric-epic, science fiction, post-apocalyptic, feminist literary criticism